

pak spolehlivě vznikl až v novověku a je zřejmě výtvozem přírody. Problém prostorové návaznosti křesťanských chrámů na místa „pohanského“ kultu u severozápadních Slovanů (kde jsou ovšem skutečně doložena) řeší E. Gringhuth-Dallmer. Poměrně častá kontinuita místa však podle něj primárně souvisí s vazbou center před- i křesťanského kultu na hradiště, tedy střediska moci. K podobným závěrům dospívá i F. Biermann, sumarizující současné znalosti o nejstarší sakrální architektuře ve stejném regionu.

V Mikulčicích bylo dosud identifikováno nejméně deset kostelních staveb situovaných jak uvnitř hradu, tak v jeho bezprostředním okolí. K nim je třeba dnes přičíst dosud stojící nevelký kostel sv. Margity v Kopčanech, vzdálený necelé dva kilometry východně od hradiště, jehož velkomoravské stáří spolehlivě prokázaly výzkumy posledních let (P. Baxa). V našem prostředí mimořádná koncentrace sakrální architektury dlouhodobě vyvolává závažné interpretační otázky. Výklad nejčastěji směřuje k fenoménu „privátních“ kostelů – část chrámů mohla být součástí sídel (dvorců) nejvyšší velkomoravské elity. Analýza L. Poláčka nedospívá v tomto ohledu k jednoznačnému závěru. Žádný z mikulčických kostelů nebyl zahrnut do nějakého jasně vymezeného areálu (podobně jako ve staroměstsko-uherskohradištské aglomeraci – L. Galuška). Rozsáhlý, palisádou ohrazený pravoúhlý útvar byl nově identifikován v Kopčanech; zdejší kostel se ale nacházel asi v padesátimetrovém odstupu od něj. Přestože situaci bude třeba v budoucnu ověřit, nelze vyloučit, že podobné řešení mohlo být poměrně obvyklé.

Jiným směrem se při výkladu kumulace sakrálních staveb vydala B. Pomfyová. Vychází z konceptu tzv. rodiny kostelů, navazujícího na pozdně antickou městskou římskou liturgii, která byla oživena a transformována v karolínském období. Jednotlivé sakrální stavby byly propojeny do jednoho liturgického celku v rámci církevního roku. Praktikování stacionární liturgie v Mikulčicích sice nelze vyloučit, nedomnívám se ale, že by výstavba zdejších kostelů (které jistě vznikaly v delším časovém horizontu) byla *primárně* motivována tímto sofistikovaným programem.

Nejnovější položku z oblasti jádra Velké Moravy představuje nevelká rotunda objevená na severovýchodním předhradí Pohanska u Břec-lavi (P. Čáp a kol.). Stavba měla zřejmě na první pohled budit dojem kamenné architektury, pod kamenným pláštěm se však skrývaly vyplétané proutěné stěny omazané hlínou. Sídelní a sociální kontext kostela je v současné době předmětem pokračujícího výzkumu.

Záchranné archeologické akce se dotkly v posledních letech i několika sakrálních staveb v Čechách. V Žatci se postupně podařilo v areálu raně středověkého hradiště identifikovat šest kostelů, datovaných především na základě přilehlých hřbitovů do 11. a 12. století (P. Čech – K. Chlusk-tíková). Tři z nich, situované v areálu opevněného předhradí, jsou hypoteticky spojovány se sídly elity, které se ovšem (podobně jako ve velkomoravském prostředí) jednoznačně doložit nepodařilo. Záchranné aktivity významně prohloubily i poznání Staré Boleslavi, která se za Břetislava I. stala významným církevním centrem (I. Boháčová). Vedle nově objeveného kostela neznámého zasvěcení přinesl výzkum indicie pro existenci další kamenné stavby někde v jádru hradiště – snad legendárního kostela Kosmy a Damiána. Aktivity v okolí baziliky sv. Václava posunuly – oproti starším hypotézám – původ dispozice chrámu již do doby Břetislava založení. Dnes tedy jde o nejstarší spolehlivě rekonstruovatelnou monumentální stavbu na našem území.

Většina příspěvků náleží ke specifickému archeologickému žánru „předběžných zpráv“, a slušelo by se tedy skončit otázkou, kdy se dočkáme kýžených analytických publikací jednotlivých objektů. Raději však vyjádřeme naději, že díky německé jazykové mutaci výsledky našeho bádání vstoupí do širšího evropského diskurzu. Dosud se to totiž příliš nedaří.

IVO ŠTEFAN

Vladislav RAZÍM, *Vízmurk. Raně gotický hrad a jeho proměny*, NPÚ-ÚOP středních Čech v Praze, Praha 2012 (= Příloha časopisu *Průzkumy památek*)

158 s., ISBN 978-80-86516-47-9

Jan KOŠTÁL a kolektiv, *Vízmurk, příběh ztraceného hradu*, Sdružení pro Vízmurk, Havlovice 2013

225 s., ISBN 978-80-260-3487-2

Nestává se příliš často, aby o jednom hradě vyšly v krátké době dvě monografie. Původní ideou bylo vydat jedinou kolektivní publikaci pod záštitou občanského Sdružení pro Vízmurk, které od roku 2002 usiluje o obnovu hradu a dohledává roztroušenou dokumentaci a nálezy z archeologického výzkumu Antonína Hejny. Autory této knihy měli

být archeolog Jan Košťál, který se Vízmurkem zabývá poslední desetiletí a v roce 2007 obhájil diplomovou práci *Archeologické nálezy z hradu Vízmurku* na Masarykově univerzitě v Brně, a Vladislav Razím, který zamýšlel zpracovat stavební podobu hradu. Vzhledem k vážným autorským neshodám však nakonec vznikly publikace dvě.

Hrad Vízmurk vystavěl v druhé polovině 13. století velmož Tas, mocný dvořan Václava II. a rovněž královský podkomoří. Významu stavebníka odpovídala i náročná architektura hradu, která vznikla již v době pozdní vlády Přemysla Otakara II. Jednalo se sice o běžný typ bergfritového hradu, ale palác v několika stavebních fázích vyplnil nevelké nádvoří a obsahoval řadu klenutých místností, s čímž se setkáváme spíše na královských hradech. To z Vízmurku činí mimořádný objekt, který si zaslouží prvořadou pozornost. O hradě je k dispozici několik studií Antonína Hejny, jejichž rozsah ale neodpovídá významu ani velikosti výzkumu, který trval od roku 1972 plných dvanáct let. Celkového vyhodnocení se Hejna již nedožil, zemřel 6. července 1986, následně se dílčí výsledky různě poztrácely.

Kniha Vladislava Razíma se zaměřuje výhradně na rozbor stavební podoby hradu a jeho vývoj. Hned na začátku je nutné uvést, že text doprovází bohatá řada dobových i současných fotografií a také velmi kvalitní zaměření s vyhodnocením stáří zdiva. Studie je přehledně strukturována do několika částí. První oddíl se věnuje okolnostem výzkumu A. Hejny, který hrad během dlouhodobého archeologického výzkumu odkryl. Pozornost se soustředí i na následné události, které vedly k nedokončení zamýšlené konzervace odhaleného zdiva, což mělo za následek opětovné chátrání. Razím dále upozorňuje na řadu problémů v metodice A. Hejny, jako byly absence stavebně historického průzkumu a velmi sporadická dokumentace vlastního archeologického výzkumu. Následují dvě kratší kapitoly věnované publikaci výsledků archeologického výzkumu A. Hejny a poznatkům dalších autorů, kteří se hradu věnovali (Dobroslava Menclová, Jiří Kuthan, Jan Muk, Tomáš Durdík, Jiří Slavík aj.).

Po tomto úvodu do dějin bádání a stručném nástinu dějin hradu následuje hlavní část, zaměřená na rozbor stavební podoby. Podrobně je popsáno staveniště hradu, celková dispozice a jednotlivé části, jako je věž, obvodová hradba, jižní palác atd. Popis je proveden velmi precizně a odkazuje na bohatou obrazovou přílohu, takže čtenář nebude mít větší potíže se zorientovat v právě probírané části.

Poznatky z rozboru jednotlivých částí jsou shrnuty v kapitole *Stavební proměny*

*hradu a otázky jejich chronologie*. Hned v úvodu se setkáme s vymezením vůči názoru T. Durdíka o „miniaturizaci královského hradu“, tedy o volné nápodobě hradu s obvodovou zástavbou. Důkazem zde má být složitý stavební vývoj hradu, který je podrobně rozebrán, ale bez dokončení archeologického výzkumu je třeba mít na paměti značnou relativnost této argumentace. Stavba hradu se běžně odehrávala po etapách, které často měnily původní záměr, a docházelo k řadám změn, které zde rovněž registrujeme. Ostatně i na královských hradech s obvodovou zástavbou se setkáváme s analogickým postupným narůstáním a výstavbou na etapy. To bylo dáno snahou o rychlé zajištění obranyschopnosti hradu a základních obyvatelských funkcí, až pak následovala stavba dalších částí. Uvedený postup měl samozřejmě svůj důvod i v organizaci stavby, kdy se postupně dokončovaly jednotlivé části, z nichž se skládal celek (výsledkem je zdění na spáru), a to samozřejmě s ohledem na finanční možnosti stavebníka atd.

Autor bohužel zůstal pouze u odmítnutí názoru T. Durdíka, ale sám se nepokusil o bližší zařazení hradu do dobového kontextu. K jakému si porovnání má sloužit obrázek č. 233 s rozšířenou popiskou, což je ale dost málo. Podobně neuspokojivé je i uměleckohistorické srovnání architektonických článků, které jsou sice podrobně popsány a zhodnoceny, ale komparace začíná a bohužel také končí u často konstatované souvislosti s nedalekým klášterním kostelem v Polici nad Metují. Poněkud zvláštně působí postesknutí nad „ustrnutím naší srovnávací uměnovědy“ a také nad nehledáním vazeb architektury hradu i kostela v Polici se sousedním Slezskem, které brání v dalším zhodnocení hradu. Zde se totiž nabízí otázka, co zabránilo autorovi, který se tímto hradem a hradní architekturou již nejedno desetiletí zabývá, srovnávací analýzu provést? Zbylá část kapitoly řeší mladší stavební činnost ze 14. a 15. století, která neměla vyšší umělecké ambice a šlo vesměs o utilitární stavby např. kuchyně nebo zesílení hradby. Text studie je uzavřen přehledným shrnutím výše uvedeného rozboru hradu.

Pokud máme celkově zhodnotit publikaci V. Razíma, musíme ocenit především její velký přínos k poznání stavebního vývoje tohoto mimořádně zajímavého hradu. Jako největší slabina se zdá neprovedená důkladná komparace architektury hradu, a to jak po stránce kastelologické, tak i uměleckohistorické, která tak zůstává otevřena dalšímu bádání.

Brožovanou knížku čtvercového formátu s názvem *Vízmurk, příběh ztraceného hradu*,

kteřá není určena jen odborné veřejnosti, doprovází bohatý soubor vyobrazení a tabulek s archeologickými nálezy. Nechybějí ani mapky regionu s vyhodnocením vývoje osídlení atd. Vzhledem k rozsahu obrazové přílohy je poněkud škoda, že zde autoři nenašli místo pro kvalitní půdorys hradu. Celkový velmi dobrý dojem z grafického zpracování ale kazí místy až úsměvně naivní ilustrace Radky Procházkové.

Autorem větší části knihy je Jan Košťál, pouze na některých kapitolách se podílely další autorky: Tereza Mazancová, Gabriela Dreslová, Markéta Soukupová, Lenka Macháňová a Jana Mazáčková. Text obsahuje obvyklý úvod a lokalizaci hradu, následuje velmi zajímavá kapitola o archeologickém výzkumu A. Hejny, která objasňuje jeho průběh a výsledky. Poté jsou v krátkých kapitolách popsány nelehké osudy hradu po skončení výzkumu, stav dokumentace výzkumu a uložení nálezů. Sedmá kapitola se v krátkosti věnuje kolonizaci regionu, a to jak na základě písemných pramenů, tak i archeologie. Poté přicházejí na řadu dějiny hradu, které by snad zasloužily větší pozornosti i rozsahu textu. Devátá kapitola je věnována stavebnímu vývoji hradu. Zde se autor ocitl v nelehké situaci, byl totiž konfrontován s publikací V. Razíma, která ale vycházela i z výsledků Košťálova průzkumu.

S desátou kapitolou se dostáváme již k těžišti knihy, kterým je čtivé vyhodnocení širokého spektra archeologických nálezů. K přehlednosti přispělo rozdělení nálezů do skupin podle užívání. Zvláštní pozornost autor věnoval nálezům z hradní kuchyně, stranou však nezůstaly ani relikty různých spon a oděvů, dětských hraček, militarií, jezdecké výstroje či mince.

Při hodnocení obou publikací je na jedné straně třeba ocenit velký přínos v poznání hradu, a to jak jeho stavební historie, tak i částečného vyhodnocení archeologických nálezů. Nicméně ani jedna kniha se nepokusila rozebrat umělecko-historickou stránku hradu či zhodnotit hradní dispozici a vřadit ji do místního nebo širšího kontextu šlechtických hradů druhé poloviny 13. století v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. To, jak se zdá, zůstává úkolem dalšího výzkumu, k němuž budou obě publikace dobrým výchozím bodem.

FRANTIŠEK ZÁRUBA

Martin GOJDA – Jan JOHN a kolektiv, *Archeologie a letecké laserové skenování krajiny. Archaeology and airborne laser scanning of the landscape*, Katedra archeologie, Filozofická fakulta Západočeské univerzity v Plzni, Plzeň 2013

255 s., ISBN 978-80-261-0194-9

Metody nedestruktivní archeologické prospekce, vycházející ze spolupráce s různými přírodovědnými obory, zaznamenaly v posledních desetiletích nejen mimořádný technologický rozvoj, ale i zřetelný kvalitativní a kvantitativní posun. Z původně doprovodných a podpůrných metod terénního výzkumu se velmi rychle staly samostatně fungující archeologické disciplíny s jasně definovaným obsahem, vlastními cíli a zpracovanou oborovou metodikou. Názorným příkladem takového nového archeologického odvětví je i aplikovaný dálkový průzkum krajiny, známý jako letecké laserové skenování krajiny (ALS – Airborne Laser Scanning) či lidar (LiDAR – Light Detection and Ranging), o jehož přiblížení se v anotované publikaci pokouší kolektiv autorů vedený Martinem Goidou a Janem Johnem.

Publikace je primárně výstupem grantových projektů „Potenciál archeologického výzkumu krajiny v ČR prostřednictvím dálkového laserového 3-D snímkování“ a „ArchaeoLandscapes Europe“, řešených či spoluřešených katedrou archeologie FF ZČU v Plzni, byly ale do ní logicky a ku prospěchu věci začleněny i příspěvky badatelů, kteří se této problematice věnují v rámci dalších výzkumných projektů na půdě jiných univerzitních nebo vědeckých pracovišť.

Publikace v úvodu přináší stručný přehled historie a technik dálkového průzkumu krajiny, poté se ale věnuje již jen leteckému laserovému skenování. Vstupní příspěvek Martina Goidy a Jana Johna obsahuje nezbytné vysvětlení všech klíčových principů a postupů, na jejichž základě se v rámci uvedené metody provádí primární sběr a zpracování dat (pořízení, ověření, korekce, převod). Text se nevyhýbá ani popisu možných úskalí a limitů, které mohou ovlivnit jak výchozí měření, tak i následné utváření georeferencovaného výškopisného modelu zemského povrchu a z něj vycházejících vizualizací. Jednotlivé varianty obrazových výstupů, operující například se stínováním, svažitostí terénu, faktorem výhledu a vlastnostmi lokálního reliéfu, jsou pro lepší názornost doloženy konkrétními příklady, které velmi dobře ukazují nejen rozdíly ve výsledném